LLATÍ I CONSCIÈNCIA POLÍTICA A LA CATALUNYA SETCENTISTA

LATIN AND POLITICAL IDENTITY IN EIGHTEENTH-CENTURY CATALONIA

Alejandro Coroleu
ICREA - Universitat Autònoma de Barcelona
alejandro.coroleu@icrea.cat
Maria Paredes Baulida
Grup de Recerca Mimesi (Universitat de Barcelona) - Institut Pau Vila
a8024871@xtec.cat

Resum: El propòsit d'aquest article és palesar que la presència del llatí al segle XVIII a Catalunya no es redueix a edicions escolars, documents jurídics, tractats d'apologètica catòlica i escrits de devoció i pietat. La llengua llatina serveix també per difondre idees i postulats polítics al voltant d'esdeveniments del moment. En aquestes pàgines ens centrem en una sèrie de textos en llatí que han estat menystinguts o simplement ignorats per historiadors i filòlegs per raons lingüístiques i estètiques. Objecte de la nostra anàlisi són, sobretot, els escrits que descriuen els dos setges que Barcelona va patir la tardor del 1705 i la primavera de l'any següent. Particular atenció mereixerà el poema *Barcino a Carolo propugnata*, redactat després del 1708 i d'autor anònim.

Paraules clau: Guerra de Successió, propaganda política, tradició clàssica, poesia èpica llatina.

Abstract: The purpose of this article is to show how, in eighteenth-century Catalonia, the use of the Latin language is not restricted to school books, legal documents or devotional and religious writings. As with other European territories, Latin played an important role as the language of political discourse and propaganda in the Catalan-speaking lands at the time, above all during the War of Spanish Succession at the beginning of the eighteenth century. In what follows we will focus on a series of texts, which, for linguistic and literary reasons, have gone unnoticed by historians and philologists. These include documents describing the two sieges of Barcelona in the autumn of 1705 and in the spring of the following year. Particular attention will be given to the anonymous *Barcino a Carolo propugnata*, a poem published in Barcelona after 1708.

Key words: War of Spanish Succession, political propaganda, classical tradition, epic latin poetry.

ALEJANDRO COROLEU
MARIA PAREDES BAULIDA

LLATÍ I CONSCIÈNCIA POLÍTICA A LA CATALUNYA SETCENTISTA*

1. LITERATURA I GUERRA DE SUCCESSIÓ

A les darreries del segle XVII, les principals potències europees, preveient que el monarca espanyol Carles II moriria sense descendència, van escollir un príncep elector de Baviera a fi que arbitrés el repartiment de poders, però, abans que pogués fer-ho, el rei va morir després d'haver proposat en un darrer testament com a successor seu Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV. Aquest fet plantejà la necessitat d'establir un nou equilibri de forces a Europa: Felip entraria a Barcelona el 2 d'octubre de 1701 i les Corts es tancaren el 14 de gener de 1702 amb el jurament de les constitucions catalanes per part del rei, però el 15 de maig del mateix any els estats de la Gran Aliança de la Haia (Anglaterra, Alemanya i Holanda, en principi i més tard, Portugal i Savoia) declaren la guerra a França i Espanya, tot proposant com a rei l'arxiduc Carles d'Àustria: el conflicte dinàstic es dirimiria en l'anomenada Guerra de Successió, que es perllongaria fins al 1715.

Allò que començà essent un enfrontament internacional, a causa d'interessos territorials i comercials que desvetllava en les potències europees l'imperi espanyol, esdevindria també una guerra civil en el si de la monarquia hispànica, car la Corona de Castella s'arrengleraria, majoritàriament, a favor de Felip V, i la Corona d'Aragó, en especial Catalunya, amb Carles d'Àustria. Els fets propiciaren un canvi total en

(*) Aquest estudi s'emmarca en el projecte *Poetae Latini Minores II* (FFI 2008-01759), en què l'investigador principal és el professor Josep Lluís Vidal Pérez (Universitat de Barcelona).

les relacions europees i sorgí la necessitat de construir una ofensiva propagandística dirigida, inicialment, a legitimar Felip V com a nou rei d'Espanya, i més endavant, el 1702, es convertí en contesa quan les potències aliades endegaren una veritable contraofensiva en suport a l'arxiduc. Filipistes i austriacistes empraren tots els mitjans que tingueren a l'abast a fi de guanyar partidaris per a les causes respectives, fins al punt que a l'enfrontament bèl·lic se succeí paral·lelament un enfrontament propagandístic. S'explotarien els triomfs per consolidar posicions i incrementar el nombre de seguidors i també les derrotes, per cercar més pregàries i efectius d'armes i diners. És en aquest context de cerca del consens i del favor popular on cal situar tota la literatura que es produí, indestriable d'una primordial funció publicitària. Nombrosos impresos i alguns manuscrits que es poden consultar en el fons antic de la Universitat de Barcelona i a la Biblioteca de Catalunya són una mostra clara d'aquest fet.

Aquesta «guerra de papers» ha estat estudiada, en part, des de la perspectiva dels historiadors i filòlegs, per Cristina Borreguero (2003) i Giuseppe Grilli (1985) pel que fa a la propaganda filipista; per Pere Moles (2002 i 2008), Rosa Maria Alabrús (2001), Joaquim Albareda (2000 i 2002) i Agustí Alcoberro (2002 i 2006), entre d'altres, pel que fa a l'austriacista. Antoni Comas (1981) hi havia fet referència des de la perspectiva de l'historiador de la literatura i després ho va fer també Mireia Campabadal, que en va reproduir algunes mostres (2003). L'acostament als canals de difusió que s'empraren, al context, als promotors i destinataris, i a l'objectiu final han dut alguns estudiosos a parlar de tres vessants propagandístics: el dinàstic, el bèl·lic i, sobretot, el religiós. Entre el 1700 i el 1704 sorgeixen abundants manifestacions literàries de caràcter panegíric a favor de Felip V, produïdes, lògicament, abans que esclatés el conflicte i suscitades per les altes esferes que perseguien la consolidació dels Borbó en el poder. La difusió d'aquests missatges empra, a més dels escrits laudatoris i cròniques, la força de les imatges (quadres, gravats, atles de batalles) embolcallades amb referències mitològiques i religioses. La marxa dels esdeveniments marcaria el «perfil» del duc d'Anjou: primer «rei legítim», després, «rei animós» o «rei soldat» i, finalment, «rei despòtic», i es complementaria amb els pamflets populars contra l'arxiduc. Des de l'altre bàndol, l'austriacisme propagà per tot l'àmbit europeu la figura de Carles de manera similar: mitjançant una literatura positiva, encaminada a enaltir-ne la figura, i una altra, més popular, destinada a desacreditar l'adversari. Un *Manifeste contenant les droits de Charles III, roi d'Espagne, et les justes motifs de son expedition* (la Haia, 1704) n'és un exemple.

Més enllà de la propaganda centrada en les figures de Felip i Carles, en fou fructífera una altra, que mostrava els fets bèl·lics a través del llenguatge del poder i de la religió. Resulta de gran ajuda per entendre els textos contemplar alguns quadres i gravats, els quals narren, a través de plans diversos, una batalla o un setge: acostumen a ser obres d'una certa grandària i mostren un escenari; en primer pla, els militars que dirigeixen les maniobres, just al darrere del general victoriós, a cavall; en un altre pla, la cavalleria (noblesa), i, al fons, un exèrcit ben disciplinat, en formació (infanteria i artilleria) emmarcat en un «decorat» de fortificacions o accidents geogràfics que calia defensar o atacar. La tipologia de les manifestacions literàries és diversa: llibres commemoratius de batalles, amb mapes i croquis d'enfrontaments navals o terrestres (se'n conserven diversos del setges del 1705 i 1706), però ocupen un espai preeminent les anomenades «Relacions», cròniques detallades que narraven un episodi bèl·lic amb la finalitat d'entretenir, de commoure.

Tot i que ja ho han dit els estudiosos Torras i Ribé (1999) i Albareda (2000 i 2002), cal destacar, de nou, l'espai «central» que ocupà la predicació eclesiàstica (perceptible en els sermonaris) en l'alliçonament del poble, format majoritàriament per una massa d'analfabets. El clergat no fou imparcial, ans al contrari: nombrosos testimonis mostren fins a quin punt donaven suport a un dels dos bàndols, explotant igualment els triomfs (que acostumaven a relacionar-se amb la protecció d'algun sant o santa patrona o de la Verge Maria) i les derrotes (que s'aprofitaven per fer rogatives). L'enfrontament religiós (alguns parlen de «guerra religiosa») es fa palès en el fet que els clergues austriacistes imposaren obediència a la causa, acusant d'estar en «pecat mortal» els filipistes i el proborbònic cardenal Belluga qualificà la contesa de «guerra santa».

Si hem de jutjar a partir del volum de producció literària austriacista que generà el conflicte, és ben clar que els fets dels anys 1705 i 1706 en produïren una bona part, tot i tractar-se, a vegades, d'impresos apareguts durant el 1707 i el 1708. Durant l'agost del 1705, les tropes aliades assalten Barcelona, bombardegen la ciutat i aconsegueixen la capitulació del duc de Velasco el dia 9 d'octubre. A partir d'aquest fet, la literatura filipista davalla i l'austriacista s'incrementa de manera notable, es consoliden expressions i denominacions patriòtiques («vigatans») i altres de refús als «botiflers», «gavatxos» o «catalans agavatxats». Ja el 1706, el setge borbònic fracassa gràcies a la ferma defensa de la ciutat. La imatge de l'arxiduc (aleshores amb vint-i-un anys) es difon arreu dels territoris catalans, presentat com un jove seriós i afable, culte i afeccionat a la música, més diplomàtic que militar. Tant la figura de Carles III com els dos setges de la ciutat

són el tema de quadres, gravats i d'una abundant literatura patriòtica, ja sigui en prosa o en vers, tant de caràcter culte com popular, escrita en castellà, català i llatí. Àdhuc les cartes i els discursos de les corporacions barcelonines, els comunicats i proclames són excel·lents mostres de literatura militar i política.

Entre els escrits en prosa que ho il·lustren, cal destacar els textos històrics de Castellví (*Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el 1725*) i els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya (1709). Més tard també apareixeria, en català, el *Despertador de Catalunya* (1713). Molt més abundosos són els escrits en vers, sobretot de caràcter popular o d'imitació popular: romanços, goigs, dècimes i codolades donen una alegre benvinguda a Carles III i als seus aliats tot burlant-se dels Borbó i dels francesos; n'hem pogut veure algunes mostres que se salvaren de la destrucció sistemàtica que dugueren a terme els Borbó a partir del 1714. Algunes són prou conegudes, com la *Cançó nova. Cantem les alabances del rei Nostre Senyor Carlos Tercer (que Déu guarde) rei de la monarquia de Espanya* (1705); una transposició del *cant dels ocells*, la tonada tradicional de tema nadalenc, probablement de finals del XVII: *Cant dels aucells quan arribaren los vaixells davant de Barcelona i dels desembarc de Carlos III, que Déu guarde* (1705); els *Goigs de Carlos III*, una transposició dels coneguts *Goigs del Roser* (1706); *Memorables aplausos que gustosa la Nació Catalana dedica a son rei Carlos Tercer (que Déu guarde)*; *Cobles a la desitjada vinguda de Nostre Rei i senyor Carlos III (que Déu guarde)*. No menys eloqüents són els goigs en contra de Velasco: *Clamors de Barcelona al tirà govern de Velasco*, que contrasten amb les lloances al príncep de Darmstadt, antic virrei de Catalunya (*Elogis deguts al sereníssim senyor don Enric, Landgrave d'Àsia, príncep Darmstat*) o a la reina Anna d'Anglaterra: *Romanç panegíric a la reina Anna d'Inglaterra, ab lo qual un fill de l'excel·lentíssima ciutat de Barcelona li dóna les degudes gràcies per haver deslliurat ab sa gran flota a tot lo Principat de Catalunya de la tirana opressió de França, posant-lo a obediència de nostre adorat monarca i senyor natural Carlos Tercer, que Déu guarde i prospere*, publicat a Barcelona, a la impremta de Joan Jolis, el 1706.

Trobem també «comiats» més o menys irònics al duc d'Anjou (datats el 1706) i un gran nombre de panegírics a Carles III, entre els quals destaquen *Norabona a la Excma. Ciutat de Barcelona per haver vingut a ella lo august senyor Carlos III, monarca d'Espanya, essent ella la primera que ditxosa logra los favors de tan soberà monarca entre totes les ciutats de sos dilatats i llegítims dominis* (Barcelona, s. d.); *Cançó nova a feliç succés dels vigatans al declarar-se per nostre Rei Carlos III, que Déu guarde, i l'estada del Congost* (1705); *A la exaltación de nuestro finísimo amante rey Carlos Tercero, que Dios*

conserve en su tan justamente debido como deseado real trono i brillante diadema de España (text escrit en català); *Cançó nova ab la qual breument se relata lo siti de Barcelona de l'any 1706*; *Cançó del feliç succés que tengueren les armes de nostre rei Carlos III en lo siti de Barcelona i presa de Montjuïc* (Barcelona, 1706); *Proeses que les barceloneses dones han ostentat en lo siti de l'any 1706*, i un romanç patriòtic intitulat *Còpia d'una carta escrita al Principat de Catalunya, ab la qual li supliquen alguns de sos naturals aussents, que es troben en Castella i altres parts baix lo tirà govern de la França, los deslliure de l'esclavitud que pateixen posant-los a la gustosa i suau obediència de nostre volgut i adorat monarca Carlos III, que Déu guarde*, aparegut a Barcelona el 1705. Mireia Campabadal (2003) esmenta el romanç heroic *Al comú sentiment de tota Espanya* de l'acadèmic Antoni de Peguera i Aimerich (Barcelona 1680 - València 1707), inclòs en les *Nenias reales* per la mort de Carles II (Barcelona, 1701). En el seu recull de textos, Campabadal inclou alguns poemes dedicats a Carles III i la Guerra de Successió, entre els quals cal esmentar els *Goigs a Carles III* i la *Doctrina catalana* (1705). En castellà la producció és extensíssima. En destaquem: *Buenas pascuas que las ciudades de Cataluña anuncian, con remates de títulos de comedias, a Carlos Tercero, en Navidad de 1705* (Barcelona, 1705); un *Manifiesto astrológico del verdadero rey de España, fundado en la constitución universal de la presente magna conjunción y en las tres eclipses visibles de este año 1706*, redactat per fra José Arias i publicat a Barcelona el 1706; *Romance de los felices sucesos que ha tenido Carlos III en este principado de Cataluña* (Barcelona, 1705); *Diaria y verídica relación de las operaciones y sucesos del Sitio de la ciudad de Barcelona, desde el día 31 de março de 1706 hasta la retirada del enemigo* (Barcelona, 1706), i el *Real retrato del austriaco monarca y rey legítimo de las Españas D. Carlos Tercero* […], elaborat sobre un discurs panegíric del dominic Tomàs Barceló a Mallorca el 1707.

Segons Campabadal (2008: 41), entre el 1700 i el 1800, «l'èpica catalana setcentista abraça les principals tipologies de l'èpica culta: la seriosa (religiosa o sacra, històrica) i la burlesca». En general, però, es tracta de composicions breus, d'epilis. I, pel que fa a les composicions en llatí, en localitza sis (la majoria manuscrites) entre els papers dels membres de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, totes elles de caràcter religiós, relativament breus i escrites entre el 1736 i el 1808. Són els autors i les composicions següents: Genís Padró, *Ostendatur in latrone fructus sacrificii Christi in cruce. Carmen heroicum*, del 1736, text de 46 hexàmetres (ms. ARABLB, 23 lligall); Pau Soler i Martí, *Haeresos turmae proprius armis at artibus fractae. Carmen epicum*, amb un total de 117 hexàmetres (Barcelona, 1761); Salvador Puig, *Natura commota*

ad mortem Christi Domini. Epicum carmen (del 1764), amb només 33 hexàmetres (ms. ARABLB, 23 lligall); Domènec Borja, *A Jesucristo moribundo enseñando a los suyos en la cruz. Canto heroico en latín*, datat el 1790 i amb una extensió de 40 hexàmetres (ms. ARABLB, 23 lligall), i, finalment, els 140 hexàmetres de l'obra de Bru Bret *J. C. in cruce veluti lapis contundens frontem inferni Goliath. Heroicum carmen*, redactada el 1804 i conservada al ms. 23 de l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

2. LLATÍ I GUERRA DE SUCCESSIÓ

Més enllà de l'àmbit religiós, tal com havia succeït durant la Guerra dels Segadors, en les tres primeres dècades del set-cents la llengua de Roma va servir també per difondre idees i postulats polítics al voltant d'esdeveniments del moment, sobretot com a instrument de difusió de l'austriacisme. Val a dir, a més, que l'ús del llatí en escrits a favor del pretendent Habsburg no és, lògicament, un fenomen exclusivament català i que en trobem nombrosos paral·lels en la publicística europea de l'època. Són textos que en alguns casos se centren en esdeveniments «locals» però de clara projecció internacional, com ara el setge de Barcelona a mans dels exèrcits de les dues corones borbòniques el 1706, o les noces entre Carles III i la princesa Elisabet Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel a la capital catalana l'1 d'agost de 1708. Precisament, entre els escrits que descriuen la celebració nupcial cal destacar un *Epithalamium potentissimi Hispaniarum regis Catholici Caroli III et serenissimae principis Brunsuico-Luneburgicae Elisabethae Christinae*, publicat a Alemanya el 1708. Recordem, finalment, que durant els anys de govern efectiu de l'arxiduc i de la seva esposa, és a dir, entre el 1705 i el 1713, Barcelona va ser capital cortesana, malgrat les penalitats de la guerra.

Aquests dos factors (la necessitat de conformar una opinió pública i d'enaltir el fervor popular, a més de l'establiment d'una cort) van originar tota una literatura en llatí, que ha estat menystinguda o simplement ignorada per historiadors i filòlegs per raons lingüístiques i estètiques. Aquest corpus no tindria prou qualitat literària, criteri que d'altra banda no sembla que s'apliqui a escrits contemporanis en llengua vulgar. L'ús del llatí en aquests textos es determina no sols per un desig d'adreçar-se a un públic internacional (argument tradicional), sinó que estaria motivat per tota una tradició genèrica que havia emprat la llengua llatina des de feia temps. Els textos llatins més abundants són aquells que es redacten amb motiu de la mort —el 17 d'abril de

1711— de l'emperador Josep I d'Àustria, germà de l'arxiduc Carles. Es tracta, òbviament, d'obres amb tot l'embolcall retòric propi de l'esdeveniment, però que surten de la impremta de Rafael Figueró, la qual cosa no és pas fortuïta. No endebades, el 1706 la família Figueró va rebre el títol d'impressors reials. Entre altres escrits esmentarem l'*Oratio funebris in augustissimi imperatoris Iosephi primi morte* (Barcelona, Figueró, 1711) del frare Domingo Pérez. La mort de Josep I va originar també tot un recull de textos, podríem dir-ne epigràfics (o, si més no, d'epigrafia efímera): inscripcions, per exemple, per al cenotafi de Josep I bastit a Santa Maria del Mar per ordre de l'arxiduc (*Apparatus et symmetria exequalium inscriptionum, quibus* […] *illustratum fuit Josephi Primi imperatori cenotaphium*…, Barcelona, Figueró, 1711). Entre les efemèrides cortesanes, sens dubte una de les que va adquirir major rellevància o que va tenir més ressò va ser la coronació de l'arxiduc com a Carles VI a Frankfurt a finals del 1711, esdeveniment que va inspirar una «oratio panegyrica» *In celebratione coronationis Caroli sexti* […] *In laudem Elisabeth Christinae* (Barcelona, Figueró, 1712) a cura de l'abat Marco Antonio San Marco.

Tornem a la Guerra de Successió i centrem-nos concretament en dos dels esdeveniments més importants del conflicte, l'11 de setembre de 1714 a banda. Ens referim al desembarcament reeixit de l'arxiduc a Barcelona la tardor del 1705 i el setge fallit dels exèrcits borbònics sobre Barcelona, la primavera de l'any 1706. Ambdós esdeveniments van esclatar en una abundosa literatura propagandística, en prosa i en vers, en català i en castellà, a favor del pretendent Habsburg. Tots dos fets van ser descrits també en llatí, en escrits que pertanyen a la tipologia abans esbossada i que Coroleu (2006) ha analitzat en un altre moment. Un bon exemple n'és un text molt breu que ens ha pervingut en un manuscrit a la Universitat de Nottingham,[1] i que data del mes de juliol del 1706. Es tracta d'una sèrie de set composicions en dístics elegíacs, obra d'un frare florentí, Basilius Affatighi, i que estan dedicades a la reina Anna d'Anglaterra. En els tres primers poemes (intitulats *Barcino ab obsidione liberatur*, *Anna Anglorum Regnatrix cum Anna Samuelis matre confertur* i *Eadem Anna Amazonibus praefertur*) Anna és comparada a altres dones valeroses de l'antiguitat, clàssica i bíblica (Judit, Anna, mare de Samuel, i les Amazones). D'altra banda, els poemes 4 i 5 (*Ipsa Regnatrix pro Carolo tertio Hispaniarum Rege multas instruit militum acies*; *In quemdam, qui aequo animo insignes ferre non valens Anglorum victorias, eas daemonis*

1. Ms. Pw V676; editat en apèndix.

blaterat potestate peractas) lloen la intervenció d'Anna i de la seva flota durant el setge de Barcelona, mentre que els poemes 6 i 7 (*De triumphalibus Anglorum festis* i *Rudis horum carminum effictor vellet, sed non potest tantae Regnatricis interesse victoriis*) canten els triomfs dels exèrcits britànics arreu del món.

El setge fallit dels exèrcits de les dues corones borbòniques sobre la capital del Principat el 1706 és el tema d'un altre text llatí, en aquest cas de l'*Oratio solennis* (Nuremberg, 1707; exemplar examinat: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek Q 165 Helmst. 2n, 29). Escrit pel filòleg, jurista i poeta llorejat Erhard Reusch (1678-1740), es tracta d'un discurs universitari pronunciat a la ciutat alemanya d'Altdorf el 1707. La descripció de la defensa de Barcelona (pp. 5-12) és part d'un relat molt més llarg sobre les fites i els triomfs militars dels aliats a Europa. La narració del setge coincideix bàsicament amb altres descripcions del mateix esdeveniment històric. Reusch hi condemna la crueltat de les tropes franceses, elogia el coratge i la resistència dels barcelonins davant l'atac borbònic, i titlla de bon averany l'eclipsi solar que coincidí amb l'arribada de la flota angloholandesa a començaments de maig de 1706. Reusch mira, a més, de palesar l'heroisme de l'arxiduc, qui —com un nou Codre— no volgué abandonar la ciutat assetjada. L'*oratio* de Reusch actua com a instrument propagandístic, precisament en un moment en què el balanç de la guerra començava a capgirar-se a favor del futur Felip V, tal com hauria de confirmar la desfeta d'Almansa poc després.

Un dels testimonis literaris més notables que ens han pervingut sobre el setge del 1706 és el *Barcino a Carolo propugnata*, que ja hem examinat en una altra ocasió (Coroleu-Paredes 2010) i del qual hem publicat recentment una edició crítica amb traducció catalana. El poema, imprès a Barcelona per Rafael Figueró, ha passat força desapercebut. N'hem localitzat tan sols dos exemplars: un a la Herzog August Bibliothek de Wolfenbüttel (Gi 4t 3) i l'altre a la Biblioteca Universitària de Barcelona, aquest darrer formant part d'un volum factici, juntament amb altres documents impresos i manuscrits de l'època (textos del 1585 al 1744, ref. B-54/1/1). Consta de 653 hexàmetres i està dividit en dos cants, el primer de 349 versos (ff. 5-14) i el segon de 304 (ff. 18-25).[2] El primer cant, que duu per títol *Barcino a Gallis petita et Caroli III semper*

2. Està precedit per una dedicatòria (f. 3 i 4): *Carolo III, Hispaniarum ad sceptra nato, iam iamque nacto heroi, totius Europae expectationi et spectationi Potentissimo, Sapientissimo, Invictissimo, quia Carolus, quia Austriacus, D. O. C.*, que signa un tal *I. C. Collus, C. & E., subditus adictissimus H. C. D. S. N.*, el qual exhorta el monarca a viure i governar segons la religió.

augusti auspiciis semper victricibus propugnata, comença amb la invocació a la musa: *Musa mihi causas praesta* (5), de clar ressò virgilià, i un *dicere fert animus* (dels inicis de les *Metamorfosis* d'Ovidi) i amb una descripció de la ciutat de Barcelona que evoca igualment l'*Eneida*, ja que es refereix a la capital catalana (9) *Urbs antiqua manet princeps* i al castell de Montjuïc [*rupes*] *quam veteres olim dixere coloni* (17) amb les mateixes paraules que emprà Virgili per descriure Cartago, colònia tíria (*Aen*. 1, 12): *Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)*. Igualment, *campi et colles virentes aspectum mulcent ac ventos carcere frenant* imita [*Aeolus*] *luctantis ventos tempestatesque sonoras imperio premit ac vinclis carcere frenat* (*Aen*. 1, 53-54). L'elogi de l'arxiduc que segueix comença amb un record encomiàstic al setge austriacista del 1705, que s'inicià el 22 d'agost i que culminaria amb la victòria dels aliats (9 d'octubre), la retirada del duc de Velasco, virrei filipista de la ciutat (15 d'octubre) i l'entrada triomfal de Carles III (7 de novembre). Es fa referència a la presa de Montjuïc, que «canviarà» de nom a partir de la conquesta d'aquest nou Júpiter: *Prospectum late rupes turrita ministrat, / Ivich quam veteres olim dixere coloni, / nunc Iovis, ut summa Gallos detrusit ab arce / aliger Austriadum multus, vocat incola montem* («Una roca semblant a una torre es mostra profusament a la vista, la qual els antics colons anomenaren "Juïc" i ara, el que hi viu, "muntanya de Júpiter", després que la gran àguila dels Austríades foragités els gals del cim de la ciutadella», 1, 16-19).

Barcelona es descriu com una *urbs speciosa, viis regisque insignior aula / quam clari proceres populusque frequentat Iberus / nos Caroli virtus ad sese traxit amantes* («una ciutat magnífica pels seus carrers i més insigne com a cort reial, la qual visiten assíduament il·lustres personalitats i el poble iber; ens hi ha empès, amatents, el valor de Carles», 1, 23-25). S'elogia la resistència ferotge dels habitants de la ciutat i el gran valor dels generals aliats (l'ambaixador portuguès Assumar, el mariscal austríac Antoni

Entre els cants primer i segon trobem un epigrama a Elisabet Cristina de Brunsvic (f. 16, 10 versos) intitulat *Christinae Elisabeth Brunsvicensi, Hispaniarum reginae primo Mediolani urbem ingressae coelum tempestate alussit* i un poema panegíric a la majestat austríaca, en forma de diàleg (f. 17, 10 versos), que duu per títol *Eadem regia maiestas, formosarum formossissima venatum abit. Poesis alludens aquilam et alaudas austriacas montis Iovis, ac alter urbis genius, et fama interloquuntur.*

Després del cant segon hi ha un epigrama adreçat a Carles III (f. 26, 6 versos) amb el títol de *Carolus III Hispaniarum rex altera post cineres die multis stipatus ad Iovis montem evasit. Epigramma* i un segon epigrama per a Carles i Elisabet (f. 27, 6 versos): *Ambae maiestates Rex Carolus et Christina Elisabeth regina ad amplas Gotholauniace deputrationes aedes choreis adsunt. Epigramma.*

de Liechtenstein i, de manera especial, lord Donegal, que va morir durant la batalla). Llur heroisme no va poder, però, garantir la defensa de la capital catalana, que va estar a punt de caure a mans dels francesos.[3] El cant primer conclou, tanmateix, amb una nota d'esperança: l'anunci de l'arribada imminent de la flota angloholandesa: *Anglica quid Tethys simul et quid Belgica virtus / nunc egere, canam; Pindi date carmina divae* (I, 347-348).

El cant segon comença amb una descripció de la primavera. L'arribada de les naus enviades per la reina Anna d'Anglaterra assenyala el començament del bombardeig del camp francès i la posterior fugida de la flota gal·la. Després de desembarcar a Barcelona sense trobar-hi cap oposició, els soldats britànics i holandesos destrueixen els darrers vestigis de resistència borbònica. Un eclipsi de sol (II, 185 i ss.) marca l'anunci de la desfeta de l'exèrcit francès, que es veu obligat a aixecar el setge de la ciutat i a retirar-se en una autèntica desbandada.[4] L'última secció del poema inclou un catàleg d'herois aliats que lluitaren durant el setge, a més de versos finals en honor de l'emperador Josep I, germà del rei Carles III, i d'Elisabet Cristina, esposa de Carles des de l'1 d'agost de 1708.

Al llarg del poema l'autor del *Barcino a Carolo III propugnata* demostra familiaritat amb el gènere èpic: invocació a la musa, catàlegs de guerrers, ús de profecies i elements mitològics per emmarcar la narració, descripcions prolixes d'armes i escenes bèl·liques, a banda de multitud d'elements intertextuals que remeten, sobretot, a Virgili, però també a l'Ovidi de les *Metamorfosis*. Però el poema no es limita a ser una simple reelaboració del model virgilià i homèric i, tot i tractar del setge del 1706, sabem que no es publicà, com a mínim, fins al 1708. Ens ho mostra clarament la referència (tot i que críptica, a través d'un anagrama) a Elisabet Cristina al final del segon cant: *orBI/ EST IRIS CAELI (vertatur littera) NATA* (II, 290-91), a la qual s'al·ludeix també en els dos epigrames que acompanyen al text (ff. 16, 27). En efecte, el 23 d'abril del 1708, se celebrà a Viena el casament per poders entre el rei Carles III i la princesa Elisabet

3. Els artífexs del setge borbònic foren el mariscal de Tessé i el duc de Noailles, amb l'assistència del duc d'Anjou.

4. Entre les «Relaciones» que, a manera de crònica, relaten els fets del setge del 1706, cal destacar la *Relación breve y resumen de lo sucedido en Barcelona desde el día 6 hasta el 12 de mayo de 1706, que empezó a moverse el enemigo, para desistir del asedio de dicha ciudad, hasta desparecerse de ella* (Barcelona, 1706), en què es destaquen les accions heroiques de Lleó Uhlefeld, tinent general de la guarnició, i els altres comandaments aliats.

Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel i l'1 d'agost les noces reials a Barcelona. La denominació *regina* suggereix que la publicació seria, com a mínim, posterior a aquesta data.

Que el *Barcino a Carolo III* sortís de la impremta de Rafel Figueró a Barcelona no és, a més, fortuït, ja que, com hem dit *supra*, el 1706 la família Figueró va rebre el títol d'impressor reial i tenia, per tant, l'exclusiva de l'edició de gasetes oficials. La participació de Figueró en la publicació del poema i la data d'aparició del text semblen indicar que el *Barcino a Carolo III* va actuar com a instrument propagandístic i de difusió de l'austracisme a Catalunya (i sobretot a Europa), precisament un moment en què, després de la desfeta d'Almansa (25 d'abril de 1707) el balanç de la guerra començava a capgirar-se a favor del futur Felip V. A través de la lectura del poema, podem copsar com s'escenifica, mitjançant l'embolcall literari de l'epopeia, la glorificació de la nissaga dels Habsburg en un esdeveniment concret que es fa recognoscible en els noms dels principals protagonistes, dels indrets (Montjuïc, el Born, Sarrià), dels sants protectors de la ciutat (la Puríssima, santa Eulàlia) i de fenòmens com l'eclipsi de sol el dia 12 de maig, precisament el dia que finalitza el setge. El nom de *Carolus* hi surt esmentat més de vint vegades; també Josep I, germà de Carles, i Elisabet Cristina, la muller: són els únics noms que l'autor del poema ressalta en majúscules, entre els molts que hi inclou: el comte d'Uhlefeld, defensor de la ciutat; lord Donegal, governador de la ciutadella; el comte d'Assumar, ambaixador português, el príncep de Liechtenstein, cap de l'exèrcit dels aliats, el príncep Heinrich Darmstadt i d'altres, tots ells citats o elogiats en una aristia particular.[5]

Per què, un poema èpic sobre el setge del 1706? Qui eren els destinataris del text? Sabem que, tot i la presència permanent de la guerra i la provisionalitat de les institucions catalanes que se'n derivava, Barcelona esdevingué una cort reial a la qual es traslladaren aristòcrates, funcionaris, artistes i eclesiàstics dels regnes hispànics i d'altres nacionalitats; els historiadors assenyalen com a moment culminant de la vida cortesana de la ciutat les noces de Carles i Elisabet, el 1708. Però el contrast entre el luxe de la cort i la misèria que produïa una lluita armada cada cop més adversa a la causa austriacista suscità conflictes entre Carles i les institucions catalanes, que eren enteses com a deslleialtats pel monarca: era necessari reivindicar-ne la figura a partir de l'exaltació de determinats episodis de la història recent, i un poema èpic en llatí

5. A més, el comte de Cardona, el mariscal Starhemberg, John Leake, el brigadier anglès Stanhope, entre d'altres.

era, potser, la millor manera de fidelitzar uns destinataris que, sobretot, vivien en una Barcelona que havia atret artistes plàstics, músics i arquitectes: la primera òpera estrenada a la península Ibèrica ho fou, precisament, amb motiu de l'enllaç reial.[6]

Amb la desfeta del 1714 i l'exili de molts catalans a Viena i als regnes italians en poder de Carles VI (Nàpols i Milà) la llengua llatina va continuar sent un vehicle eficaç de difusió dels postulats polítics del corrent austriacista. Pertanyen a aquesta tipologia tractats jurídics, com ara l'obra de Domingo Aguirre. Antic catedràtic de lleis a la Universitat de Barcelona i membre del consell imperial de Viena, Aguirre és l'autor d'una història de la Generalitat, el *Discursus super officiis venalibus Generalitatis Cathaloniae* (Viena, 1721; Venècia, 1723), escrit vint anys abans però editat ara «pro servanda quoque rei patriae notitia». Entre la producció dels exiliats trobem també textos històrics, com ara les aportacions de Josep Plantí (*De morte Caroli secundi Hispaniarum regis et de excidio Cathaloniae necnon destructione Barcinonis quasi secura*, *De Cathaloniae principatu* i *Gothorum historia in Hispania*, textos conservats a la Biblioteca Nazionale Bridense de Milà, ms. AF XI 12). Per acabar, cal esmentar escrits amb finalitat clarament política, per exemple l'anònim català-llatí *Record de la aliança: fet al serm. Jordi-Augusto, rey de la Gran-Bretaña* […] *latine*, probablement publicat als Països Baixos el 1736, tot i tenir Oxford com a peu d'impremta. Es tracta d'un suposat missatge adreçat al rei Jordi II d'Anglaterra, tot recordant-li l'obligació moral d'acudir en defensa de Catalunya, segons s'establia en el pacte de Gènova de 1705 (el text del qual s'inclou en el volum). Amb un important aparat de notes que inclou fonts clàssiques, textos jurídics, historiogràfics i polítics, el text va precedit d'una carta al lector, «anglès o qui sigui», de to clarament mil·lenarista i que conclou amb una citació de la quarta bucòlica de Virgili (versos 34-36).

Els textos llatins estudiats en aquestes pàgines demostren com la presència de la llengua de Roma al segle XVIII a Catalunya no es redueix a edicions escolars, documents jurídics, tractats d'apologètica catòlica i escrits de devoció i pietat. La llengua

6. Dins el mateix volum factici que conté el *Barcino a Carolo propugnata* hi trobem un *Imeneo scherzo pastorale da recitarsi nelle nozze delle catholica maiesta di Carlo Terzo, monarca delle Spane con la Serenissima Elisabeth Cristina, Principessa de Brunsuvich Wuolfenbütel*, Barcelona, per Rafaele Figueró, stampatore del Re N. S., 1708. En la dedicatòria d'Alfesibeo Sebelio se simula que Imeneu, numen de les noces, davant la imminent arribada d'Elisabet, esposa de Carles III, es passeja pel camp de Barcelona, vestit de nimfa, tot divertint-se amb els amors innocents dels pastors. Al final, una nota justifica les al·lusions paganes «avvertendo che les voce Nume, Fato, Destino, adorare, & sono usate per verso di poesia, non per errore di credenza, nell'animo sempre catholico dell'autore».

llatina serveix també per difondre idees i postulats polítics al voltant d'esdeveniments del moment. A tall d'exemple, les cartes de felicitació que Josep I i Carles III enviaren als consellers, senat i poble de la ciutat de Barcelona després del setge del 1706, eren totes en llatí, acompanyades per la traducció en català.[7] El corpus llatí examinat en aquest article és una prova fefaent, al capdavall, de la pervivència del món clàssic a la Catalunya setcentista.

Alejandro Coroleu
ICREA - Universitat Autònoma de Barcelona
Maria Paredes Baulida
Grup de Recerca Mimesi (UB). Institut Pau Vila, Sabadell

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alabrús, R. M. (2001) *Felip V i l'opinió dels catalans*, Lleida, Pagès.
Albareda, J. (2000) *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, Empúries.
— (2002) *Felipe V y el triunfo del absolutismo. Cataluña en un conflicto europeo, 1700-1714*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
Alcoberro, A. (2002) *L'exili austriacista, 1713-1747*, Barcelona, Fundació Noguera.
— dir. (2006) *1714. Catalunya durant la guerra de Successió*, Barcelona, Ara Llibres.
Anònim (2014) *Barcelona atacada pels francesos*, introducció i traducció del text llatí a cura d'Alejandro Coroleu i Maria Paredes, Martorell, Adesiara. [«Aetas», 21.]
Borreguero, C. (2003) «Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713)», *Manuscrits*, 21, pp. 95-132.
Campabadal, M. (2003), *El pensament i l'activitat literària del Setcents català*, Barcelona, Universitat, 2 vol.
— (2008) «D'èpica catalana setcentista», dins E. Miralles & J. Malé (ed.), *Formes modernes de l'èpica. Del segle XVI al segle XX*, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum, pp. 39-74.
Comas, A. (1981) *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, vol. IV, pp. 15-60.

7. Se'n poden veure diverses, tant a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona com a la Biblioteca de Catalunya.

Coroleu, A. (2006) «The siege of Barcelona of 1706 in three Latin texts», dins D. Verbeke, D. Money & T. Deneire (ed.), *Ramillies: A commemoration in prose and verse of the 300th anniversary of the battle of Ramillies, 1706*, Cambridge, Bringfield's Head Press, pp. 91-98.

Coroleu, A. & M. Paredes (2010) «Èpica llatina i Guerra de Successió», dins E. Borrell & L. Ferreres (ed.), *Artes ad humanitatem: Literatura, art i didàctica a l'entorn del món clàssic. Actes del XVIè Simposi d'Estudis Clàssics*, vol. II, Barcelona, Universitat, pp. 245-254.

Grilli, G. (1985) «Poesia artificciosa e metametrica nella letteratura catalana», *Annali dell'Istituto universitario orientale. Sezione romanza*, XXVII: 2, pp. 293-355.

Moles, P. (2002) «Les acadèmies al segle XVIII», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 48, pp. 85-92.

— (2008) «La aristocracia catalana en la Guerra de Sucesión», dins J. Castellano (ed.), *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, vol. III, Granada, Universidad, pp. 663-678.

Torras i Ribé, J. M. (1999) *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor.

APÈNDIX

Nottingham University Library Pw V676

Invictissimae Anglorum Regnatrici

1. *Barcino ab obsidione liberatur*

Qualiter Assyrias vicit Bethulia turmas,
insidiata sibi Barcino castra terit.
Gloria cui tanti debetur summa triumphi?
Utrobique suum foemina iactat opus.
Quae tulit ambarum potiores foemina palmas?
Victrix prima manu, mente secunda fuit.
Prima soporati tantum caput abstulit hostis:
agmina quae vigilant mille secunda necat.

2. *Anna Anglorum Regnatrix cum Anna Samuelis matre confertur*

Saecula si iactent Annam collapsa vetustam,
ostentant Annam tempora nostra novam.
Rectorem Iudae gremio dedit illa feraci;
huius scit virtus edere sola duces.

3. *Eadem Anna Amazonibus praefertur*

Priscorum sileat, quas pandit Amazones, aetas;
ac illis nullum strenuitate parem.
Insignes humili sed adoret fronte coronas
Annae, queis laxo gutture dicat «io».
Mos erat illarum truncis incedere mammis,
brachia pro iaculis quo magis apta forent.
Pro cunctis, umbra quos tuta protegit Anna,
arma triumphatrix ubera mater habet.

Caplletra 57 (Tardor 2014), ISSN 0214-8188, pp. 215-231

4. *Ipsa Regnatrix pro Carolo tertio Hispaniarum Rege multas instruit militum acies*

Anna suum statuens Hispanis reddere Regem,
fortiter armato milite cuncta tegit:
Terrificis totum, quod complet classibus, aequor
mobile pinorum dixeris esse nemus;
et quas hostili perfundit sanguine terras,
dixeris has Rubri spectra referre maris.
Haec agat, ut Caroli sceptro gens subsit Ibera,
plausibus ac subsint saecula cuncta suis.

5. *In quemdam, qui aequo animo insignes ferre non valens Anglorum victorias, eas daemonis blaterat potestate peractas*

Anglorum Stygio lymphatas gurgite palmas
asseris et fortes daemonis arte manus.
Multiplicis causam si quaeras nosse triumphi,
Annae virtutem, Zoile, disce prius.
Huic alta coelum vires immisit ab arce,
Regis ut Hesperiae debita iura regat.
Iustitiae leges iniustus despicit Orcus;
illas ergo tuens Angelus Anglus erit.

6. *De triumphalibus Anglorum festis*

Anglia festivis exultat fulgida flammis
Reginae palmis condecorata suae,
sed mage Victricis clarescit lumine tantae
in toto, cuius promicat orbe decus.
Ignis ad exiguum fulgebunt lumina tempus:
Annae praefulgens gloria semper erit.

7. *Rudis horum carminum effictor vellet, sed non potest tantae Regnatricis interesse victoriis*

Palmas, Anna, tuas optarem cernere praesens,
vincula sed podagrae me properare vetant.
Fama, triumphorum quae pandit mira tuorum,
supplevit cursu commiserata suo.
Aligeros videam gressus hanc ferre per orbem,
ne doleam, gressus si mihi nullus erit.

[Subscriptio]

Ad Purpurae Regalis oram in genua provolutus
humillimi obsequii sui ergo minimus inter Dominicanos
Sanctae Mariae Novellae de Florentia Coenobitas offert
Frater Basilius Affatighi.

[Nota d'una altra mà:] Verses to our Queen by Basilius Affatighi, a Florentin Dominican R. Jul. 22 1706.